

Dorthea Bassøes oversete *Erindringer fra Japan*.

En litteraturgeografisk tilgang til tidlige Japan-beskrivelser i Nasjonalbibliotekets arkiv

AV ANNETTE THORSEN VILSLEV

Sammendrag

Gemt i Nasjonalbibliotekets arkiv finnes bogen *Erindringer fra Japan* fra 1896. Det er en stedsbeskrivelse skrevet af den norske missionær Anna Dorthea Bassøe. Inspireret af observationer og den litteratur hun havde tilgjengelig, skrev Bassøe om den japanske samfundsopbygning og levemåde, som hun satte sig ind, mens hun var bosat i landet. Denne artikel beskriver hendes Japan-bog som et overset værk, der bør løftes ud af arkivet. Gennem næranalyse og digital fjernlæsning i Nasjonalbibliotekets digitaliserede arkiv, argumenterer artiklen, at bogen er af høj kvalitet og skiller sig ud med sine nuancerige stedsskildringer, samt at den i både nordisk og europæisk sammenhæng fremstår som en relativt tidlig og nuanceret stedsbeskrivelse fra Japan. I et bredere perspektiv argumenteres det, at nye digitale metoder kan bruges til at sætte søgelys på mere af den internationalt orienterede litteratur og de internationale relationers forhistorier i Nasjonalbiblioteket.

Nøgleord: *Litteraturgeografi, Japan, digitale arkivstudier, glemte tekster, internationale relationer.*

Summary

In the Norwegian National Library archive, we find the book *Erindringer fra Japan* (lit. memories from Japan). It is an 1896 description by the Norwegian missionary Anna Dorthea Bassøe. Inspired by her observations and the literature available to her, Bassøe in the book describes the social structures and the ways of living in Japan. This article argues that Bassøe's Japan book is overlooked and should be re-

published. Though close reading and digital distant analysis the article shows how the book with its nuanced place descriptions is of high quality. In the European as well as in the Nordic context, Bassøe's book indeed appears as a both relatively early and nuanced place description from Japan at the time. In a broader perspective, the article suggests that new digital methods can be used for investigating the internationally orientated literature and the histories of international relations in our national archives.

Keywords: *Literary geography, Japan, digital archive studies, Norwegian forgotten texts, international relations.*

Hvordan Japan tog sig ud for en norsk kvinde, der som en af de første nordmænd boede i en mindre japansk by, det kan man læse om i Dorteia Bassøes historiske perle af en oversat Japan-bog. Den norske præstedatter Anna Dorteia Bassøe (1847–1927) var om ikke den første så en af de tidligste nordiske kvinder, der drog til Japan på egen hånd. Det gjorde hun som missionær i slutningen af 1800-tallet. *Erindringer fra Japan*, som jeg fandt i Nasjonalbibliotekets digitale arkiv, blev skrevet i kølvandet på hendes firårige ophold i landet.

Figur 1. *Erindringer fra 4 Aars Ophold i Japan*, er udgivet i gotisk skrift og strækker sig over små 170 sider inklusive 30 illustrationer.

Bogen – der på første oplag betegnes *Erindringer fra Japan*, men på titelsiden angives som *Erindringer fra 4 Aars Ophold i Japan* – er baseret på hendes ophold fra 1888 til 1892, og den blev i 1896 udgivet som del af *Parmann's Illustreret Familieleksningsserie* på P.T. Mallings Forlag i Kristiania, da hun efter et kortere ophold i San Francisco var vendt tilbage til Norge.

Bassøe var videbegærlig og intellektuel og har i forbindelse med sit ophold sat sig grundigt ind i landets kultur og samfundsforhold. Om hun før sin rejse havde planlagt denne sirligt udførte bog, ved vi ikke. Men bogen viser, at hun har været dybt optaget af at forstå og lære om det nye land, hvor hun valgte at tage til i 1888 fra England med Zenana-missionen (jf. Lundeby 1961). Som evangelisk missionær var Bassøe dermed blandt de første nordmænd til at skrive en bog om Japan på norsk, såvel som til at bo i landet, og det endda udenfor de større byer.

Anna Dortheas søster – og næsten navnesøster – Anna Bassøe (1858–1941) var ifølge *Norsk Misjonsleksikon I* (N.M.I.) få år forinden taget til Indien, hvor hun blev i 35 år, før hun flyttede tilbage til Norge (Birkeli, red. 1965, 145–147).¹ N.M.I. anfører under opslaget om Anna Bassøe, at hun i 1907 skulle have udgivet *Til kristne Kvinder i By og Bygd*. Men initialerne A. D., samt andre kilder og ikke mindst det forhold at Anna var bosat i Indien, indikerer, at det også var Dorthea, der udgav denne tryksag som indlæg i en af tidens kirkeskoledebatter.² Enkelte kapitler i *Erindringer* har, som Bassøe selv skriver i sit forord, forinden været trykt som korrespondancer fra Japan i avisen *Fædrelandet*. Hun skrev desuden fle e korrespondancer hjem til samme avis og deltog aktivt med indlæg i debatter i kirke- og missionstidsskrifter, men ellers kender jeg ikke til andre udgivelser, hun har skrevet.³

I *Erindringer* skildres Japan som sted over otte kapitler. Bogen beskriver i de fem første kapitler forskellige aspekter af det japanske samfund (landets internationale historie, beskaffenhed og landbrug, hverdagslivet og sproget). I de sidste tre kapitler bringer den oversættelser af japanske fortællinger (et heltesagn samt parabler fra buddhistiske prædikener og tre folkeeventyr). Overordnet kan Bassøes bog kategoriseres som rejselitteratur, men ovenfor har jeg kaldt den Japan-bog, fordi denne emneopdelte bog i hovedsagen videreformidler om stedet, og

1. I missionstidsskrifter findes enkelte ungdomsportrætter af Anna Dorthea og også et af søsteren Anna (se *Utsyn* 1961, 8 og Birkeli, red. 1965, 144–145).
2. Indlægget, der er et modsvar til en udtalelse om kvinders forståelseevne i forbindelse med forslag om en ny præstesko i Christiania, viser, at Bassøe gik helhjertet ind i debatten for at oprette evangeliske skoler.
3. I 1889–91 sendte Bassøe fle e korrespondancer hjem til *Fædrelandet*. Således 19. november 1890 fra «Matsue i Japan, underskrevet Forf.», der begynder med en beskrivelse af de første Rigsdagsvalg i Japan.

om hvordan befolkningen bor og lever der, snarere end om subjektive indtryk fra en rejse.⁴

Ud fra Nasjonalbibliotekets arkiv at dømme har Dorteia Bassøes Japan-bog i årene 1896–98 været omtalt i et mindre antal avisnotitser og i en enkelt igen i 1904.⁵ Datidens læsere kan desuden have set den reklameret for som del af Parmanns illustrerede serie bagerst på andre bøger i serien. Den er nævnt i enkelte opslag i samtiden og siden i missionstidsskrifter, mest udførligt i Arne Lundebys artikel «Norges første Japan-missionær» fra 1961 der beskriver hendes baggrund og forhold omkring rejsen over England.⁶ I deres oversigt over japanske oversættelser på norsk nævner foreningen Yonda! Yonda!, at den findes. Den er også listet i *Dette skrev kvinner. Bibliografi over norske kvinnelige forfattere med debut før 1931* fra 1984, som er en oversigt Statens bibliotekshøgskole har lavet over kvindelige forfatters udgivelser frem til 1931. Men udover at den figurerer på enkelte lister, er bogen og dens indhold, så vidt jeg kan se, ikke siden dens samtid kommenteret i detaljer nogetsteds. Den er for eksempel ikke nævnt i *Norsk kvinnelitteraturhistorie*, som generelt ikke har inkluderet oversættelser og rejselitteratur (Engelstad et al., red. 1988).⁷

Bassøes Japan-bog, der er skrevet i gotisk skrift og aldrig genoptrykt, ligger nu gemt og glemt i det norske Nasjonalbiblioteks arkiv, hvor den også er at finde blandt de over tyvetusinde 1800-talsbøger, som Nasjonalbiblioteket (NB) de senere år har digitaliseret. Bogen kan dertil med lidt held findes antikvarisk, men er *ganske oversat i historien*. Her kunne man naturligvis indvende, 1) at en norsk 1800-tals bog om Japan ikke længere har relevans i dag, i og med vi allerede ved meget mere om stedet; 2) at denne specifikke bog ikke er af betydning, fordi den er uden videre indflydelse i historien, og nu desuden er digitaliseret, eller 3) simpelthen ikke er læseværdig i dag. Sådanne potentielle indvendinger vil jeg i det følgende argumentere imod med nærlæsninger og et mere omfangsrigt arkivarbejde.

Forbindelsen mellem Japan og Europa

Bogens historiske kontekst kan kort beskrives gennem et par af Bassøes egne hi-

4. Rejselitteratur kan i sagens natur også have elementer af stedsbeskrivelse såvel som af personligt oplevede og umiddelbare indtryk på rejsen.

5. I *Søndmøre Folkeblad* 28. juni 1895 blandt andet og *Kongsberg Blad* 21. november 1904.

6. Lundebys refererer fra missionens rapporter, som han har fundet i England, såvel som fra samtaler han har haft med efterladte slægtninge.

7. <https://yondayonda.wordpress.com/japansk-litteratur-pa-norsk/japansk-litteratur-utgitt-pa-norsk/> (hentet 3. januar 2025).

historiske betragtninger. «Der er vel intet Land, som i en eneste Menneskealder har undergaaet så store Forandringer som Japan» (1896, 2), lyder Bassøes åbningssætning. Fornemmelsen af en markant forandring, som her sigtes til, ligger i det udenrigspolitiske skifte, hvor Japan i stigende grad blev et sted, der udviklede diplomatiske og handelsmæssige forbindelser med Europa. «Som bekjendt var Japan i 230 Aar stængt for alt Samkvem med Udlandet, ingen Fremmed fik Lov at komme ind; ingen Indfødt fik Lov at forlade Landet» (Ibid.). Bassøes opfølgende formulering indikerer, at Japan indtil da først og fremmest var «kendt» som et lukket, ukendt land. I århundrederne før var der kun begrænset kontakt med andre østasiatiske lande og en strengt reguleret handelsaftale med Nederlandene. Bassøe udfolder og nuancerer siden dette i sit tredje kapitel, «Japans historie»:

I 1624 blev alle Udlændinger, undtagen Hollænderne og Kineserne, udvist af Japan [...] Den eneste Berøring med Udenverdenen foregik gjennem Kineserne og Hollænderne i Nagasaki. Selv af disse maatte kun nogle ganske faa bo i denne By under den strengeste Opsigt. Hollænderne var indelukket paa den bitte lille Ø Deshima [...] Hvert 4de Aar maatte et hollandsk Gesandtskab drage til Yedo for at overbringe kostbare Foræringer som Tribut til Shogunen. (1896, 40)

Frem til 1850erne var hollænderne dermed den eneste direkte europæiske kontakt til Japan. Ellers var det over en bred kam alle europæiske udlændinge, som shogunatet holdt ude.⁸ Det gjorde de blandt andet med det formål at få standset den katolske mission og vestlige indflydelse i landet, som var blevet en trussel. Den katolske missions blodige forhistorie i Japan udlægger Bassøe i flere detaljer i sit kapitel fem om «Missionen», hvor hun også refererer til unavngivne japanske kilder, der beretter om grusomhederne (1896, 42).⁹

I midten af 1800-tallet rejste officiell japanske delegationer rundt i Europa for at lære om vestlige styreformer og systemer og dele af delegationen nåede endda fra Tyskland over Norden (Nagashima 2003). De japanske gesandters rejse i Frankrig og England er også kommenteret i skillingsmagasiner i en ordlyd, der klinger mindre kønt af tidens logik om vestlig overlegenhed: «Enhver, der har seet eller

8. Det kan tilføjes, at der i praksis var andre europæere med de nederlandske skibe, for eksempel Linné-protegeen Carl P. Thunberg, der fik fragtet planter fra de japanske øer til Deshima for at studere landets fauna, jf. *Flora Japonica* (1784).

9. Den forhistorie kan læsere af japansk litteratur måske nikke genkendende til fra forfatteren Shūsaku Endōs fiktionisering af den i romanen *Chinmoku* fra 1966, der findes i norsk oversættelse som både *Taus himmel* og *Tausket* (Shūsaku 1971 og 2019).

hørt om de japanesiske Gesandter, som nylig har besøgt Frankrig og England, vil være tilbøjelig til at gjøre det Spørgsmaal: 'Hvad vil de tænke om sine egne Landsmænd, naar de kommer tilbage igjen og sammenligner Tingenes Tilstand i Japan med, hvad de har været Vidne til i Europa?'» (Skilling-Magasinet 1862, 430).

I Japan åbnedes for langt mere udveksling med omverden på alle områder af samfundet, og landet fik en helt anden rolle internationalt. «Landets love står nu på Høide med de mest civiliserede Nationers», skriver den norske marineløjtnant William Coucheron-Aamot i forbindelse med sin rejse rundt i Japan i 1892 (1893, 239).

Det er således et land i forandring, som Bassøe kom til i 1888. Med Meiji-restaurationen i 1868 ændrede landet officiel styreform fra shogunat til moderne konstitutionelt kejserdømme, hvilket vil sige at kejseren (ofte refereret til som mikadoen i 1800-tallets nordiske litteratur) blev indsat som symbolsk overhoved på tronen i Tokyo, samtidig med, at der blev indført parlamentarisme. Restaurationen er af flere beskrevet som en massiv omvæltningsproces. Den blev indført gennem politiske reformer, der over kort tid fik mærkbart indflydelse på alle områder af samfundet, inklusive kulturen og litteraturen (Beasley 2018, Karatani 1993). Forfatteren Natsume Sōseki, der var født i 1867, beskrev også, hvordan landet på få årtier havde gennemlevet en udvikling, som de vestlige nationer havde været hundreder år om (Natsume 2009, 2010; Jameson 1993, viii). I den forstand er Bassøes beskrivelse af forandringerne rimelig i tråd med udlægninger fra japansk hold, som man finder dem beskrevet i såvel skønlitterære som i historiske og teoretiske værker om tiden.

Fjernøsten og Japan har floret i Europas forestillingsverden i århundreder. I sin bog opfrisker Bassøe kort om «begyndelsen» på Japans internationale historie fra et europæisk perspektiv: «Marco Polo tilbragte 17 Aar fra 1275–1292 ved Kublai Khans Hof i det Indre af Asien. Der hørte han tale om 'Jipangu' som aabenbart maa være Japan» (1896, 28). Her har jeg lagt den vinkel at finde frem til de tidligste beskrivelser af Japan, vi finder i det Nasjonalbibliotekets digitale arkiv i dag, der *ikke blot* var fantasi, men som forholdt sig til et *faktisk sted*, de færreste i Norden dengang kunne se eller nå.

Stedsanalyse

Analysen falder i to dele. Først præsenteres og næranalyseres udvalgte eksempler på, hvordan Japan fremstilles som sted i Bassøes beskrivelser. Dernæst breddes perspektivet ud med kvantitative visualiseringer og digitale nedslag for at give et overblik over og eksempler på, hvad der ellers fandtes af norsk litteratur om emnet i

1800-tallet. Mens fremgangsmåden i arkivforskningen har været at veksle mellem den mere klassiske nærlæsning og nyere digital eller kvantitativ fjernlæsning, tillader denne rækkefølge mig at lægge ud med eksempler fra bogen og derfra at perspektivere til tidens anden litteratur. Til sidst diskuteres det, hvorfor Bassøes Japan-bog burde genudgives, og det forslås at de digitale søgemetoder åbner muligheder for at undersøge flere oversete internationale stedsperspektiver i vores nationalarkiver.

Analysen har dermed et gennemgående litteraturgeografisk fokus, på hvordan Japan er beskrevet i Bassøe bog og i samtidens norske litteratur mere generelt. Med litteraturgeografisk menes at undersøge steder i litteraturen som et felt mellem litteraturvidenskaben og humangeografien (Jones 2022, 1).

Et diskuteret begreb indenfor feltet er begrebet *sense of place*, og geografen Doreen Massey har karakteriseret en fornemmelse for det globale ved steder (*a global sense of place*), der beskriver, hvordan steder opleves som dynamiske og sammenflettede af påvirkninger, også udefra i global forstand (1991 og 1994). Fornemmelsen for et sted angår her en samling af kulturelle praksisser og er i tråd med at forstå et givent sted som en historisk proces og som socialt producerede rum, der forandres og kan være oplevede, erfarede eller beskrevne (Rogers, Castree og Kitchin 2024, Lefebvre 1992).

Steder i litteraturen kan være mere eller mindre afgrænselige, alt fra en by eller en stue til nationer og regioner, og de kan være mere eller mindre abstrakte eller konkrete levede rum (Cresswell 2004, 10–14). Samtidig er fornemmelsen for et sted relateret til materielle forhold, fysiske rum og geografiske lokationer, men også til sanserne, der aktiveres i oplevelsen, i genkaldelsen eller i fremstillingen af et sted (Alexander 2024, 39).

Et erfaret Japan

«Denne lille Bog gjør ikke Fordring paa at være noget mere end, hvad dens Titel udtrykker, nemlig nogle Erindringer fra mit Ophold i Japan som Missionær. Det har ikke været min Tanke at give en udførligere Skildring af Landet og Livet derovre» (Bassøe 1896, «Fortale»). Sådan præsenterer Bassøe bogen i et kort forord. Med brug af tidstypiske ydmyghedsformer, skriver hun, at der blot er tale om nogle erindringer. Bassøes bog giver – viser det sig ved nærmere læsning forbi titlen og den ydmyge fortale – imidlertid et ret detaljeret indblik i, hvordan en nordmand, i dette tilfælde en norsk kvinde, oplevede at leve i Japan i slutningen af 1800-tallet, samt et indblik i hvilke beskrivelser og historier hun fandt vigtige at fortælle hjem om.

«Deraf kommer det, at medens det offentlige Liv i Japan arter sig omtrent som i Norge, så er det huslige Liv endnu i alt væsentligt som for 100 Aar siden» (Ibid, 2). Sammenligningen tager os med bag om de offentlige institutioner og peger på landets skikke og hverdagsformer, som de har udviklet sig gennem århundreder.

Ligesom man i øvrigt ofte ser det i beskrivelser af rejser til Japan fra den tid, er fokus på «det omvendte», på *hvor* diametralt modsat, det viser sig, at man kan gøre ting i en anden kultur, med eksempler fra at læseretningen er helt omvendt, til at skruen skrues den modsatte vej, etc. (se for eksempel Jacobsen 1903, 33). Som i Norge beror de på traditioner og omgangsformer, der trækker tråde mange generationer tilbage i tiden: «Man sidder endnu som før paa Gulvet og spiser Mad med 2 pinder; man læser fremdeles sine Bøger bagfra forover, og Landmanden steller endnu altid som Tip-tip-Oldefaren sin Jord med en Hakke sine 10 Fingre» (Bassøe 1896, 2). Her er det forskellene i deres tilpassethed til stedet, der trækkes frem.

Den japanesiske Bonde har aldrig hvile; thi han høster 2 gange om Aaret, Vaar og Høst [...] I Mellemtiden er der hele Aaret rundt en Utallighed af Frugter og Grønsager at passe, Thebladene skal plukkes Vaar og Høst, og Silkeormene maa fodres Dag og Nat i den Tid, de spinder sig ind [...] Fire Femtedeile af Befolkningen skal være Agerdyrkere og Jorden er udstykket i gamle smaa Farme. Alle marker dyrkes saa omhyggelig som en Kjøkkenhave hos os. Hver eneste Jordslæt udnyttes; er der ikke Plads til andet, så kan en af de mange slags Græskar eller lignende plantes der. [...] The avles tilstrækkelig til, at alle de 40 Millioner Mennesker kan drikke den til Morgen, Middag og Aften, og ellers til alle Tider, naar en Gjest kommer. (Ibid, 3–5)

Her kan man tilføje, at netop *te* er noget fle e tidlige referencer til Japan i geografi og lærebøger i Nasjonalbibliotekets arkiv har handlet om. Og Bassøe ser naturligvis, hvordan brugen af afgrøder både kultiveres, men også kultiverer specifikke kulturelle former i landet.

At *te*-traditionen så viser sig at være anderledes i Japan, uden mælk og sukker, og at det modsat Kina primært er grøn *te*, der drikkes, er Bassøe personligt mindre begejstret for: «Japaneserne selv drikker kun grøn The uden Sukker og Fløde (ikke god, synes jeg), men der tilberedes ogsaa sort The, der imidlertid staar tilbage for den kinesiske efter min Smag» (Ibid, 6). Efter at have præsenteret Japan som en ny, forandret og moderniseret nation vender Bassøe sig i bogen således mere i retning af det levede liv blandt den japanske befolkning, som hun erfarede det og lærte det at kende under sit ophold.

Andre forhold mellem ude og inde

Bogen beskriver dernæst de japanske huse, der er «anderledes end vore», fordi de har et andet forhold mellem ude og inde, et andet forhold til lys og skygge.¹⁰ Det beskrives, hvordan de lette rum og skydedøre er lavet til at holde varmen om sommeren ude, og hvordan der selv «tilfelds» kan blive 25 grader (Bassøe 1896, 12). I fantasien, som i den japanske litteratur, efterlader de lette skydedøre muligheder for smugkiggen: «I det Hele er det vanskeligt at være useet derover, thi hvemsomhelst, der har Lyst til at undersøge hvad man foretager sig, behøver kun at putte Fingeren i Munden, væde den og saa sagte stikke den gennem det seige, tynde Papir, saa har han et Kighul bedre til sit Brug end vore Nøglehul» (Ibid, 10). Bassøe, der muligvis har savnet lidt privatliv, reflekterede over, hvordan den rumindretning også er med til at præge og guide omgangsformer og måden, der leves på: «Man kan altså ikke stænge sig inde på sit Værelse, heller ikke har man let for at afhandle Hemmeligheder, thi da disse Rammer aldrig slutter godt, er der overmaade lydt i Huset» (Ibid.). Fordi man sidder på gulvet, kan man ikke have sko på ind og møblementet er ofte sparsomt: «i det høiste er der i værelset en lav Træskammel til at lægge Bøger og Skrivesager paa, en stor Vase med Blomster og et Fyrfad. [...] Man skulde tro, at et saadant Værelse maatte se tomt og uhyggeligt ud, men det er ikke Tilfældet» (Ibid, 12). For Bassøe er det vigtigt at få de rigtige stemningsnuancer omkring de detaljerede rumbeskrivelser med: «Hvor alt er holdt i Orden, er der noget vist pikant ved sådan ædel Simpelhed, saa at det forekommer en fine e end et af disse med elegante Møbler overfyldte Værelser, hvor man neppe kan komme frem» (Ibid.). De tunge europæiske møblement er ikke nødvendigvis at foretrække. Men der sker også ting og sager i det japanske hus. Som i resten af samfundet kommer forandringer til, og tidligst hos dem der har råd: «Især om Sommeren, naar alle Skydevæggene til Haven er tagne ud, gjør en japanesisk Dagligstue et behageligt Indtryk; om Vinteren er den noget mørk og trist, da man jo ikke kan se ud gennem Papiret. Velstaaende Folk har derfor begyndt at have en eneste liden Glasrude for ogsaa om Vinteren at kunne holde Øie med Udenverdenen» (Ibid, 16). Glasruden som en ny teknologi giver en ny form for gennemsigtighed mod omverden, fra det private mod verden udenfor.¹¹ Kort sagt: Selvom Bassøe ikke direkte beskriver, hvordan det var for hende personligt at bo hos en japansk familie, får vi en god fornemmelse af, hvordan det må have været.

10. En lidt senere beskrivelse fra japansk hold af de traditionelle huses særlige forhold til lys og skygge, som man ikke kan lade være at tænke på i dag i den henseende, er forfatteren Tanizaki's kendte *Hyldest til halvmørket/Til skyggernes pris*, som han udgav i 1933–4.

11. Glasdøren bliver siden en figur i forfatterens Sōseki's *Garusudo no Uchi* fra 1915, eng. *Inside my Glass Doors* (Natsume 2002).

Videreførte skikke

Bassøes beskrivelser er præget af tiden og hendes kristne livssyn, men fremstår i dag indsigtfulde i forhold til at give indblik i det, som hun i bogen refererer til som «Landet og Livet derovre» (1896, «Fortale»). Skikke, som i Japan har udviklet sig forskelligt fra de europæiske og nordiske, er videreført ind i den nye tid. Ude lokalt oplever hun ikke en stagneret eller forældet, men en videreført levende kultur, som er «civiliseret» og praktisk på sin egen måde. Hendes stedsbeskrivelser bærer tydeligt præg af en interesse for andre måder at gøre ting på, hvilket gør, at de fremstår sagligt oplysende og mere deskriptive end normative. Selv når der sammenlignes, opretholdes en soberhed overfor emnet, og med bogens stedsbeskrivelser taler Bassøe hverken sin egen eller den japanske kultur ned.

Hvorvidt Bassøes er et udpræget kvindeligt perspektiv, for eksempel når hun skriver om, hvordan hjemmelivet er indrettet, mener jeg kan diskuteres. Som kvinde og som missionær har hun haft en anden indgang til det japanske hverdagsliv end en mand ansat i udenrigstjenesten. Men bogen handler, som vi har set, ikke om køn men om at videreformidle kendskab til de kulturelle former i et land, de færreste i Norge på dette tidspunkt kendte meget til.

Som næranalyserne har vist, handler Bassøes bog i det hele taget kun minimalt om forfatteren selv eller om hendes rejserute og er ikke en rent personlig rejseoplevelse. Bassøe er optaget af de kulturelle former, leveforholdene, og af hvordan man har indrettet sig anderledes historisk set under påvirkning ude fra. Fokus er på de geografiske og sanselige forhold og på landets historie i stil med det, vi med nutidens briller kan kalde en *humangeografisk* stedsbeskrivelse.¹² Med andre ord var Bassøe som en humangeograf i dag optaget af stedets materialitet, historicitet og globalitet. I norsk-dansk sammenhæng vidner bogen, som vi skal se, endda om en særegen *tidlig* nedskreven interesse for Japan som et sted i denne udvidede forstand.

Under sit ophold logerede Bassøe hos en japansk familie i Osaka. Her brugte hun tid på at lære sig japansk. Efter halvandet år flyttede hun til en mindre by, Matsue, der lå langt fra hovedstaden, og som dengang bestod af 30–40.000 indbyggere. Modsat de internationale havnebyer som Yokohama og Nagasaki, som fle e i tiden skriver om, har den ikke har været ret kendt i Vesten. Irsk-græsk-amerikanske Patrick Lafcadio Hearn (den senere Koizumi Yakumo) ankom dog til Matsue et år efter Bassøe.¹³ Det er værd at bemærke, fordi Hearn netop blev kendt

12. I stil med hvordan ovennævnte Hones (2022) og Cresswell (2018) i dag udlægger en humangeografisk eller litteraturgeografisk interesse for steder.

13. Bassøe var ikke den eneste udlænding, men muligvis den *første evangeliske missionær* i byen frem til – som missionsleksikonet skriver – at engelske Buxton ankom i 1891 og fandt «som resultat af hendes virke en lille menighed». N.M.I. skriver det var økonomiske grunde, der

for sine Japan-beskrivelser, der internationalt gav nye former for indblik i Japans kultur. Bassøes ophold før Hearn er desuden interessant i et nordisk perspektiv. En dansk Japan-kender Johanne Elisabeth Münter skrev, i forbindelse med at hun oversatte Hearn i 1900, med næsten lyrisk *schwung* om de nye indsigter hans bøger gav: «tidligere Lærer ved de offentlige Skoler i Provinserne [...] Han fik Nøglen til det japanske Aandsliv, og gennem ham fik vi Andre Lov at se indenfor» (Münter 1900, I-II).¹⁴ På få år var indblik tæt på Japans samfund og kultur, som Bassøe skrev om, således blevet et emne, der blev livligt udfoldet og diskuteret internationalt såvel som i skandinaviske Japan-interessererede kredse. I både europæisk som nordisk international sammenhæng præsenterer hendes bog på den måde et ret tidligt indblik i landets kulturelle former og skikke.

Digitale tilgange og andre kilder i tiden

For at sætte Bassøes Japan-beskrivelser i perspektiv i forhold til samtidens norske litteratur er det interessant at undersøge, hvad der ellers blev skrevet om landet i 1800-tallets Norge. Arkivet er et oplagt sted at finde beskrivelser fra tiden.

I mit arkivarbejde i NBs samling har jeg ved hjælp af digitale ressourcer undersøgt, hvornår de tidligste norske beskrivelser af Japan dukker op. Desuden har jeg arbejdet med et digitalt kort og et korpus af digitaliseret og kategoriseret litteratur, der er udviklet af NB og det kollektive forskningsprojekt *ImagiNation*, hvis fokus er at undersøge specifikke eller generiske steder i den norske litteratur fra selvstændigheden til unionsopløsningen.¹⁵ Bassøes stedsbeskrivelse *figu erer* blandt de 577 bøger i en kategori for rejselitteratur, som projektet har registreret for perioden 1814–1905.

Arkiverne indeholder selvfølgelig ikke alt, der har været skrevet. Forskellige arkiverings- og digitaliseringspraksisser har spillet ind i, hvad der er gemt, og hvordan det er gemt (Malvik, Boasson og Eliassen 2024). De digitale tilgange til store tekstarkiver kan imidlertid ses som en anledning til at opdage nye aspekter af fortiden og til at udfordre kanon (Layne-Worthy og Russell 2025).¹⁶ Taylor og Gregory

gjorde, at Zenana opgav missionen i Japan (Birkeli, red. 1961, 146). Lundeby ytrer sig mere usikkert om, hvorfor Bassøe måtte stoppe i missionen (1961, 139).

14. Dette står i Münters *Fra morgenrødens rige* fra 1900, mens hun i *Minder fra Japan* fra 1905 beskriver sit eget ophold i Japan. Om Münters egen fascinerende relation til Japan se også Nagashima 2012.

15. De anvendte digitale værktøjer er i tillæg til NBs Ngram-app, Python og Jupyter samt et digitalt kort og en korpusbygger udviklet af NB og *ImagiNation*.

16. Flere indspil indenfor den i stigende grad digitale litteraturgeografi relaterer sig som Taylor og Gregorys til projekter af kartografisk karakter (Latti 2017, Bushell 2020, mfl.)

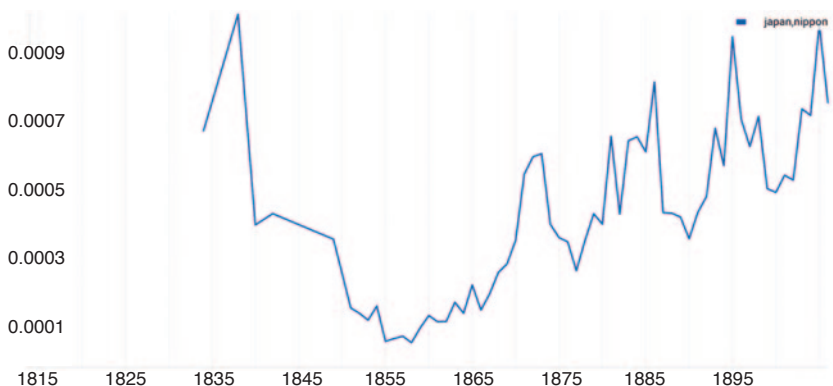
(2022) peger for eksempel på at undersøge og løfte kategorier som rejsebeskrivelser frem:

Our approach does respond to Matthew Wilkens's recognition that there is a moral and social imperative for digital work [...] to challenge the literary canon and foster much greater diversity in the texts we read [...] The Corpus of Lake District Writing positions canonical authors alongside lesser-known texts in an attempt to indicate the extent to which our *best-known authors actually operated as part of an extensive network in which popular literature – especially guidebooks and travel writing – was at least as significant as the works with which, today, we are more familiar.* (7, min kursivering)

Både arkivet og de digitale metoder er i den forstand med til at forme både muligheder og begrænsninger for hvad som skrives om (Bode 2022). Med det in mente har jeg her anvendt de digitale tilgange til at søge efter Japan-tekster og til at undersøge og illustrere, hvordan Bassøes Japan-bog placerer sig i forhold til andre Japan-artikuleringer i tiden.

Japan nævnes fra 1934

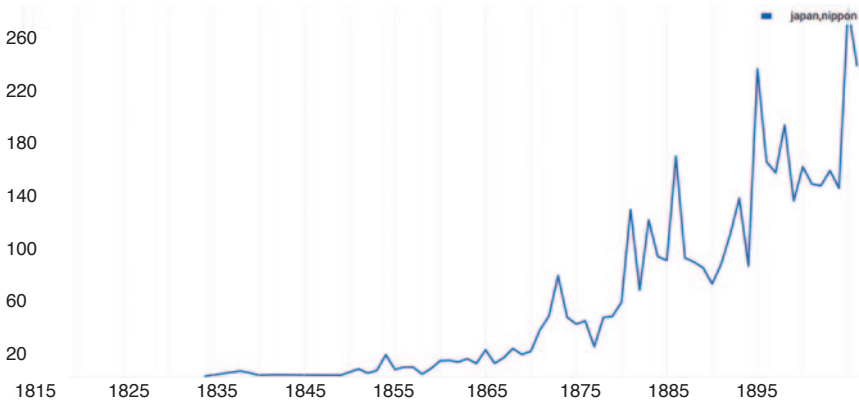
Med de digitale metoder kan der foretages kvantitative analyser af antallet af ordforekomster (og afledte ord). Sådanne analyser viser, at der i arkivet først er bøger, der nævner Japan fra 1830'erne:

Figur 2. Forekomster af 'Japan/Nippon' i norske bøger (alle målformer) her set som relativfrekvens i perioden 1814–1905 (Hentet i NBs Ngram-app, 20. september 2025).

Efter et fald skal vi frem mod 1870- og 1880'erne før der igen ses opsving for forekomster af 'Japan' og 'Nippon' (et andet ord for Japan, der også bruges i tidens norske litteratur). Antallet af bøger stiger markant over perioden, og derfor er relativfrekvensen ofte en god indikator for ændringer i arkivlitteraturens «opmærksomhed» på et ord over tid, fordi den tager højde for, at der udgives stadig mere hen mod århundredeskiftet (Wilkens 2021). Ved et relativt lille korpus som dette om Japan i norsk litteratur kan det være hensigtsmæssig også at se på de absolutte/egentlige tal.

Ud fra relativfrekvensen (fig. 2) at dømme ser det ud til, at Japan nævnes end del i 1830'erne. Men det er netop relativt set. Her giver absolutte tal (fig. 3) et helt andet billede, hvad angår periodens første halvdel.

Figur 3. Antal bøger i absolutte tal for samme periode (*Ibid.*).

Det svarer til, at der i 1834 var én norsk bog, *Lærebog i den almindelige Historie* af Albert Lassen, der omtaler landet to gange. Det ses ved gennemgang af de datalister som graferne bygger på.

Mange af de bøger, hvor Japan nævnes frem til 1870'erne, viser sig ved eftersyn at være opslags- og lærebøger med enkeltbenævnelser eller forskellige fakta omkring landet og dets befolkning, som de typisk optræder i geografiske lærebøger eller naturhistorier (Asbjørnsen 1844, 10; Geelmuyden 1851). Det kan ses med konkordanssøg og nedslag i datalisternes titler. Senere ses også udgivelser, der beskriver «fremmede» befolkningers udseende rundt om i verden (Reusch 1895).

I arkivet findes en oversættelse fra svensk af E. J. Ekmans missionshistoriebog fra 1895, og blandt alle de detaljer han oplister, skal man ikke lede langt efter fo-

restillinger om laverestående hedninge i Japan og andre steder. I *Fra fremmede Lande* skrev John Utheim allerede i 1878 om et antal lande og kulturfolk inklusive Japan på norsk, og hans udlægning er farvet af sin tids ide om Europa som målestok for fremskridt, men ikke på samme måde af tidens raceforestillinger med nedgørende udlægninger af andre folkeslag som Ekmans er det atten år senere. Hos Utheim ses endda kulturhistorisk interesse for landets litteratur, at landet moderniseres, og at japanske studenter bliver sendt til Europa for at tilegne sig ny viden. Det er kort sagt ikke sådan, at mere oplysning eller ophobning af fakta over tid nødvendigvis er ensbetydende med mere nuancerede beskrivelser af et land og dets befolkning eller giver en fornemmelse for et steds samtidskultur.

Fra 1880- og 1890'erne stiger de absolutte tal for forekomster op over hundrede, og vi kan se den toppe i perioden omkring 1904–5 med interessen for russisk-japanske krig, som der skrives lange bøger og endda romaner om (Børresen 1905, Nørregaard 1905, Widt 1904 og 1905). I bøgerne præsenteres mange fakta fra krigszoner, om krigens vilkår og krigens steder.

Nærmere søgninger 1880–1905 hvor der ses de største udsving viser, at et mindre antal skønlitterære værker og børnebøger nævner Japan i forbifarten. Her ses 'Japan' primært i forbindelse med beskrivelser af fikti e karakterers rejser eller i fantasier om et sted langt væk (i for eksempel Skrams *Forraadt* fra 1892, Bjørnsøns *Daglanet* fra 1904 og Holsts *Magnus Barfot og Stein* fra 1905).¹⁷

Datidens ord for japansk, «japanesisk» figu erer i skønlitteraturen desuden typisk i forbindelse med kunst- eller interiørbeskrivelser, der kan være med til at beskrive en moderne, orientalsk eller verdensvendt stemning i et fiktivt rum eller stue et sted i Norge (Kielland 1882, Finne 1890, Munch 1892). Disse klinger af tidens nye orientalisme-bølge, 'japonismen', der fra verdensudstillinger i Paris var nået Norden og også fik stor indflydelse på nordisk og skandinavisk kunst og mode og design (Gelfer-Jørgensen 2013 og Weisberg 2016). For litteraturens vedkommende er det imidlertid først ind i 1900-tallet – hvor japonismen inden for den billedende kunst allerede er ved at løje af – at der i vestlig skønlitteratur, hos forfattere som Yeats og Pound kan spores inspiration fra japanske litterære former og udtryk (se for eksempel Bush 2013 og Mihálka 2010).

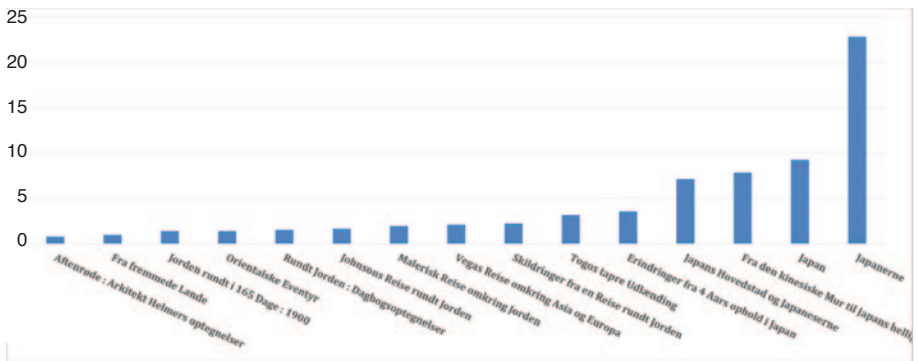
17. Tag Aagot Holsts *Magnus Barfot og Stein: En beretning om to smågutter* fra 1905, hvor nogle drengene har bygget hytte, og prøver at overgå hinanden med historier: Tollev «var særlig flink som fortæller. Han havde nu været tilsjøs med far sin også, han, – to langture – både i Kina og Japan og Indien. Men så beretter han også om de vidunderligste ting, – om morderiske boksere, forfærdelige jordskjælv og giftige slanger, – og det var det, at ingen af de andre kunde rigtig modsige ham heller, når de syntes det hørtes rent utroligt ud, for de havde jo ikke været på de stederne nogen af dem», som et eksempel på, hvordan eksotiserende forestillinger kan blive brugt på en tænksom måde (Holst 1905, 92).

De digitale søgemetoder kan altså hjælpe med at zoome ind på, hvornår der «sker noget» på Japan-fronten i norsk litteratur. Men det er først med kontekst- og konkordanssøgninger eller ved deciderede nær- og gennemlæsninger af enkeltværker, at vi får en fornemmelse af *hvor* nuancerede, de reelt er i deres stedsbeskrivelser.

Søgning på tæthed for mere udfoldede stedsbeskrivelser

For digitalt at indkredse hvor der findes mere udfoldede beskrivelser, kan en relativfrekvens for tætheden af forekomster i de enkelte bøger give en nærmere ide om, hvilke værker der hyppigere nævner Japan. Dermed er der også en større mulighed for, at der rent faktisk findes længere stedsbeskrivelser fra Japan i netop disse værker.

Ud fra ImagiNations kategorisering fik jeg begrænset søgningen til 'ikke oversat diktning/skønlitteratur' samt 'rejselitteratur' og lavet dette søjlediagram, der viser en sådan skaleret relativfrekvens.¹⁸

Figur 4. Søjlediagrammet viser de 15 bøger i rejse- og skønlitteratur, der har højest Japan-forekomster ift. deres længde.

Højest på fig. 4 er *Japanerne* fra 1903 af Arvid Jacobsen, der arbejdede for den norske udenrigstjeneste. Jacobsens beskrivelser spænder fra «mørket i et japansk landskab har det bløde, varme ved sig, der minder om eventyr og '1001 nat' til «Den gule og hvide mand forstår ikke hinanden. Der vil altid være nag på bunden» (1903, 10 og 102–103).

18. Med Python (programmeringssprog) i Jupyter (webbaseret programmeringsplatform) henter til Excel som «scaled_relative_freq_per_urn».

Selvom orientalismen har været mere udbredt op gennem dansk litteraturhistorie (Oehlenschlägers *Aladdin*, etc.), er den her tydeligvis svømmet med over i norsk litteratur (se også Oxfeldt 2005).

Orientalisme, må det specifices, er i denne kontekst at forstå som Occidentens diskursive produktion af Orienten, som Said identificerede den i europæisk 1800-talslitteratur, og som den kommer til udtryk i forestillinger om Østen/Orienten/Asien som på en gang særlig fremmed, frygtindgydende og eventyrlig.¹⁹

Jacobsen kæmper i sin bog både med orientalismen og med gensidige raceforhold, som han forsøger at finde historiske forklaringer på, men må afslutningsvis konkludere, at de to «racer» aldrig kan møde hinanden på lige fod (Ibid, 102).

Anden søjles *Japan* fra 1903 er af danske Vilhelm Rasmussen, som sammenfatter et antal europæiske historiebøger om Japan og fortsat abonnerer på en forestilling om Vesten som «den fremmeligste Kulturs Arnesteder» (1903, 5). Bogen er kategoriseret som rejselitteratur, selvom Rasmussen aldrig var i Japan i forbindelse med skrivningen af bogen.

Coucheron-Aamots kombinerede Kina- og Japan-rejsebog: *Fra den kinesiske Mur til Japans hellige Bjerg* (1893) viser sig dernæst mere central i forhold til det spørgsmål, der digitalt er stillet arkivet, om hvilke norsk forfattede værker der har en vis tæthed af Japan-benævnelser. Den norske marineløjtnant Coucheron-Aamot havde arbejdet som søoffice for det kinesiske toldvæsen, inden han tog over Japan. I *Fra den kinesiske Mur* beskriver han aspekter af den japanske kultur og oplevelser i landet under sin rejse der. Coucheron-Aamot udgav flere bøger om Østasien, og hans beretninger bærer præg af en interesse for østasiatisk kultur, som han ikke så som underlegen eller nødvendigvis i modsætningsforhold til den vestlige.

Bassøes bog optræder som nummer fem på diagrammet. Sammenlignet med de eksempler som er kommenteret ovenfor, skiller hendes beskrivelser sig ud som et særegent indblik i det japanske samfund og hverdagsliv. I forhold til at finde nuancerige beskrivelser af Japan som et sted, der inkluderer levede rum, er Bassøes, som vi har set, modsat flere andre Japan-beskrivelser i tiden nuancerede i ordets dobbelte forstand.

19. Orientalisme har forskellige historiske betydninger, ligesom den ændrer karakter og vurderes forskelligt i forskellige politiske situationer. (Se for eksempel Svane 2024, Fastrup 2022, Mufti 2018, Spivak 2008). Som Mufti (2018) understreger havde orientalismen for Said ikke blot med strukturer i Vesten men også med institutioner i de koloniserede lande at gøre. Andre er kritiske overfor brugen af Asien eller Orienten i det hele taget som samlebegreber for ulige situationer (jf. Spivak 2008).

Rejser rundt jorden

Af andre rejsebeskrivelser på diagrammet figurerer *Rundt Jorden* skrevet af den norske topdiplomat Johan Anton Wolf Grip. Grip havde rejst både i og udenfor Europa som kongens udsending og udgiver i 1884 sine dagbogsoptegnelser fra en privat jordomrejse, der efter alt at dømme indeholder de tidligste norsk forfattede beskrivelser *fra Japan*.²⁰ Tidsmæssigt lægger Grips Japan-beskrivelse sig i arkivet lunt i midten af en bredt populær europæisk og amerikansk udgivelsestrend i 1800-tallet for menigmands opdagelsesrejser eller rejser rundt jorden, en begyndende global turisme kunne man sige, der også kommer over Japan.²¹

I Japan er Grip interesseret i kulturelle udtryk, men i Tokyo bliver livet på gaden det, der fascinerer ham mest. Selvom han blot er på en to ugers rejse, vidner bogen i dag både om et ret andet Japan og et ret andet Norge dengang. Glimtvis gives spændende (og retrospektivt nok ufrivilligt morsomme) øjebliksbilleder af hans bevægen sig rundt i bylivet, ligesom selve sejlturen i hans tilfælde over Stillehavet er beskrevet i mange detaljer. Desværre vidner bogen i forhold til Japan nok mest om datidens europæiske topdiplomats begrænsede forståelse af andre kulturer, som eksemplificer et i hans syn på de luth-spillende syngepigers dans, som var «både primitivt, tungvindt og ugraciøst», og ikke som ballet ifølge Grip (1884, 153).

I arkivet findes, som vi har set, mere udførlige og oplyste beskrivelser, hvad angår østasiatisk kultur som ovenfor fremhævede af Bassøe og Coucheron-Aamot, der har boet og opholdt sig i Japan eller Østasien over lidt længere tid. Coucheron-Aamot er blot på rundrejse i Japan, men hans rejsebeskrivelser er informerede af hans mere omfattende ophold i Østasien og hans beskæftigelse med regionens historie, snarere end udelukkende kritiske overfor alt der er forskelligt fra, hvordan det er i Europa. Bassøes Japan-beskrivelser udmærker sig også i forhold til de mere subjektivt evaluerende rejseskildringer som mere indsigtfulde og nuancerede i den forstand.

At sige at Bassøes bog er nuanceret, betyder ikke, at den er fejlfri eller uden tidens europæiske fordomme. Indledningsvise formuleringer som at de Forenede

20. Dermed ikke sagt, at der ikke før var nordmænd i Japan. Et eksempel er bryggeren William Copeland, født i Tromsø og døbt Johan Martinus Tho esen, som kom til Yokohama allerede i 1864. Men ham finder jeg ikke noget på i 1800-talsarkivet. Se for eksempel Sundnes (2016) eller <https://museum.kirinholdings.com/person/beer/copeland02.html> (hentet 18. maj 2025).

21. På diagrammet fig. 4 og i arkivet optræder foruden en russisk rejseskitse også franske, svenske, engelske og amerikanske i norsk eller dansk oversættelse (D'Urville 1851, Vyseslavcev 1863, Nordenskiöld 1881, Urwick 1888 og Johnson 1890). Johnsons er til eksempel historien om «en enlig hvid Mand blandt de Indfødte i Ceylon, Kina og Japan» (1890, jf. titelbladet).

Stater kun «høflig men bestemt» (Bassøe 1896, 1) pressede på for åbningen af Japan står for eksempel i kontrast til, hvordan andre kilder i tiden beskriver det som mere aggressivt (jf. Coucheron-Aamot 1893, Jacobsen 1903). En note side 9 viser, at Bassøe fortsat har fulgt med i udviklingen i Japan efter, at hun var kommet tilbage til Norge. Her kommenteres i samme gænge «annektering» af Taiwan efter den første kinesisk-japanske krig blot som en praktisk foranstaltning for det folkerige Japan til at brødføde egen befolkning (1896, 9).

Om Bassøe bevidst pynter på konflikterne eller slet ikke kan få øje på nogen form for moralsk dilemma i tidens kolonialismelogik og imperialism i regionen er vanskeligt at afgøre fra et tilbageblik i dag. Som jeg har argumenteret, er hendes bog på andre måder kulturhistorisk oplyst og præget af indsigt i landets indre forhold.

Tilpassede fortællinger

I vores søjlediagram ses desuden Carl Bocks *Orientaliske Eventyr* fra 1885, som indeholder den første japanske litteratur på norsk i NBs arkiv. Bock var sandsynligvis aldrig i Japan, men rejste mange andre steder i Asien (Kaminka 2023, 31–34). Søgninger i NBs tidsskrift- og avisarkiv foruden bogarkivet viser, at Bassøe er den næste efter Bock til at udgive japansk litteratur på norsk.

I Bassøes Japan-bog gengives en versionering af historien om *De 47 Rønin*, som kort kan forklares som et historisk samuraisagn med en konfucianistisk inspireret morale. Desuden optræder fortællinger fra buddhistiske prædikener samt folkeeventyr, der som Bocks både er underholdende og af moralsk karakter. Eventyrerne er typisk oversat fra tidligere europæiske gendigtninger, der allerede var tilpasset et vestligt publikums genreforventninger (se også Vilslev 2025 og Kaminka 2023).

Fra 1860'erne kom der til Europa hovedsageligt tilnærmelsesvis oversættelser af indsamlet *tidligere* japansk litteratur, «folketradition» fra før restaurationen. I Europa havde man længe, filosofisk lingvistisk, litterært, været optaget af de forskellige folkesprog og også mere «fremmede» kulturers litteratur og traditioner.²² I forhold til at Japan manifesterede sig som en moderne nation på det internationale verdenskort i sidste halvdel af 1800-tallet, har fle e forskere skrevet om genopfi - delsen af Edo, den tidlige moderne periode, Japans umiddelbare fortid før restaurationen, se for eksempel *The Invention of Edo* af Carol Gluck (1998). Det har

22. I *Imagined Communities* opsummerede Benedict Anderson, hvordan nationsbygning opstod omkring forestillede fællesskaber tæt knyttet til trykpressens opfindelse og litteratur på folkesprogene i Europa og derfra blev udbredt globalt (2006/1983).

været en væsentlig del af den moderne nationsforståelse og selvforståelse indadtil og udadtil at søge tilbage i historien, kultur- og litteraturhistorisk.²³

I dag kan man undre sig over Bassøes genrevalg. Men det har man ikke gjort dengang. Datidens norske forlag og oversætterne har været på udgik efter velkendte genrer, og i Europa cirkuleredes folkeeventyr fra «orientalske» lande allerede. Desuden ansås de som god og tilforladelig underholdning for ungdommen (Bock 1885, «Forord»).

«Amoralsk» litteratur og ikke mindst de seksuelt eksplicite bøger fra den tidlige moderne Edo-periode blev i øvrigt slet ikke overvejet til et vestligt publikum. Georg Brandes påpegede i 1899 på baggrund af sine læsninger af W. G. Aston's *A History of Japanese Literature* (1899), hvordan Edo-litteraturen i Europa fortsat var vurderet for vovet til et vestligt publikum, samtidig med at han også beklagede manglen på oversættelser og mulighed for indblik i japansk samtidslitteratur (Brandes 1902/1899, 506–510, se også Borggreen 2024 om tidens visuelle kultur). Mens fle e norske og danske tekster fra slutningen af 1800-tallet på den ene side fremhæver den japanske befolknings etik, samfundssind og ordentlighed, er «sædeligheden» et emne, der i det hele taget udtrykkes stor bekymring om i tidens europæiske Japan-litteratur. I sin bog udlægger Bassøe problemet som mangel på blufærdighed, mens Coucheron-Aamot i mere humoristiske toner for eksempel beskriver, hvordan han selv er udfordret på grund af landets fælles badekultur (Bassøe 1896, 25; Coucheron-Aamot 1893, 372–374). Bassøe var kort sagt hverken på udkig efter tidens eksperimenterende japanske samtidslitteratur, så lidt som hun har været det efter den «umoralske» Edo-litteratur og havde, hvis hun var, heller ikke haft adgang til dem på europæiske sprog.

På dette tidspunkt, er det værd at bemærke, fandtes der på japansk naturligvis også en egen debatterende samtidslitteratur i Japan (se for eksempel Tsubouchi 1983/1885).²⁴ Den var bare endnu ikke kendt i Europa, men man kendte til dele af den klassiske litteratur og til japanske genrer som *noh* og *tanka* samt Edo-litteraturen (Chamberlain 1880, Brandes 1902/1899).

For Bassøe har de japanske fortællinger i stil med de andre nationers folkeeventyr kunnet være med til at introducere til landet og vise vigtige aspekter af det

23. Som Pascale Casanova beskriver det i sin *The World Republic of Letters* (2004/*La République mondiale des lettres* 1999), har nationallitteraturerne i et verdenslitteraturteoretisk perspektiv kæmpet om at placere sig et konkurrerende *internationalt litterært rum*, og Casanova fremhæver det at kunne referere tilbage til en ældgammel fortid som en vægtig form for social kapital i den sammenhæng (2004, xii–xiii, 40, 106).

24. I dag kan interesserede finde norske oversættelser af et lille udsnit af tidens japanske litteratur, enkelte også fra før 1900 hos for eksempel Auestad, Kaminka og Tørring (2018).

japanske samfundsliv. Hun og forlaget må med de gamle fortællinger fra stedet have syntes, at de også af den vej kunne give indblik i landets kultur og samfundsstrukturerende fortællinger.

Alligevel udførligere

I mit korpus' kvantitative top-fem skiller Bassøes sirligt redigerede *Erindringer* sig ud allerede ved titlens *4 års ophold*. Stedsbeskrivelsen (af livet og landet) kunne have været *udførligere* skriver Bassøe selv. Ikke desto mindre er hendes bog, som vi har set, en af de mest detaljerede og nuancerede Japan-skildringer på norsk fra den tid. Hendes beskrivelser er præget af et europæisk-norsk blik, såvel som af det historiske tidspunkt, men ikke af racelogik, orientalisme eller vestlig overlegenhedslogik, som nogle af tidens mere forudindtagede eller nedladende Japan-udlægninger (Reusch 1895, Jacobsen 1903, Grip 1884).

Selvom hun ikke lægger skjul på sin evangelisk-protestantiske missionsinteresse beretter Bassøe ikke om sin egen nye missions rolle i landet, men er i bogen mere optaget af at tematisere Japans kultur, historie og samfund. Gennem sit ophold, fik hun indsigt i et japansk samfund i forandring. Det var på et tidspunkt, hvor landet ændredes politisk og samfundsmæssigt, men – som Bassøe beskriver det – stadig på mange måder holdt fast i en hverdagskultur med *historiske* rødder langt tilbage fra før restaurationen.

Opsummerende kan vi sige, at Bassøe bog er detaljerig, men på en anden måde end tidens geografiske eller naturhistoriske fagbøger. Titlens erindringer til trods er den ikke subjektiv rejselitteratur. Snarere end memoirer eller ren underholdning for familien, er bogens egentlige indhold, som Bassøe understreger det i sit forord, beskrivelsen af *livet og landet* derovre. Bogen vidner i det hele taget om en i norsk-dansk sammenhæng særegen tidlig nedskreven interesse for Japan som et samfund i forandring og for dets (moralske) fortællinger. Beskrivelserne og formuleringerne er tilstræbt objektive, observerende fremfor generelt evaluerende eller dømmende, hvilket bidrager til, at bogen stadig i retrospekt skiller sig ud som en stedsskildring, der med fordel kan læses for et blik på Japan som et faktisk (ikke kun fantaseret) sted på den tid.

Sprog til tiden

I blandt de forskellige referencer til Japan i arkivet er min analyse med fle e mellemregninger nået frem til at definere *Erindringer fra Japan* som ikke bare et ganske overset værk, men som et tidligt eksempel på en humangeografisk beskrivelse i

nordisk litteratur, der giver indblik i oplevelsen af tidens Japan. Bassøes bog er langt mere gennemtænkt i forhold til at give en historisk fornemmelse for livet i landet end de fleste andre norske Japan-skildringer på den tid, samtidig med at den er underholdende på en anden måde end for eksempel Coucheron-Aamots rejsebeskrivelser rundt i landet.

Derfor kan det også undre, at bogen aldrig er genudgivet og ikke findes i et moderniseret skriftsprog. Naturligvis er der intet til hinder for, at man tager sig den tid, det tager at læse de smukt svungne bogstaver i originalteksten og ser det som en del af læseoplevelsen, men den gotiske skrift kan ganske givet have afholdt mange i eftertiden fra at begive sig i kast med at læse den.

Der kan være fle e andre grunde til, at bogen er udeladt af historien eller oversat. Udover den åbenbare – tendensen til at overse kvinders bidrag i historien – kan den retoriske indpakning, titlen og den indledningsvise ydmyghed have spillet ind. Missionsbaggrunden kan have haft en betydning, samt det at bogen genre-mæssigt falder mellem to eller fle e stole (den er hverken ren fagbog eller rejseskildring). Desuden har litteraturhistorieskrivningen traditionelt prioriteret og lagt vægt på relationer til Europa. I samtiden blev Bassøes bog og korrespondancer rimelig positivt anmeldt. Det er i eftertiden, at bogen udelukkende er kommenteret i missionstidsskrifter og i forhold til hendes missionsrejse, selvom den ikke er missionslitteratur. Det er vanskeligt endegyldigt at afgøre, hvilke faktorer der har gjort, at lige denne bog aldrig siden sin samtid er læst eller kommenteret som et interessant tidsbillede. Lettere er det argumentere for, at bogen alligevel er læseværdig som en historisk stedsbeskrivelse, og hvorfor den bør løftes ud af arkivet i form af en nyudgivelse i et moderniseret sprog i dag.

Førnævnte Johanne Münters bøger findes nyudgivet og trods Münters større armbevægelser er der fle e sammenfald i interesser med Bassøes bøger. Rasmussens *Japan*-bog er ligeledes genoptrykt og findes, som i øvrigt Coucheron-Aamots, desuden på engelsk. Og i disse andre nordiske Japan-skildreres selskab synes det også oplagt, at Bassøes tidlige Japan-bog, *Erindringer fra Japan* bliver gjort mere tilgængelig for nutidens læsere.

En digital tilbagevenden til arkivet

Analysen har kombineret fjern- og nærlæsninger til at kontekstualisere Bassøes bog i forhold til anden norsk litteratur i tiden. Undersøgelsen peger på, at kvantitativ analyse kan bidrage til at udforske de internationale relationers historie, der finde i de nationale litteraturarkiver. Kathrine Bode beskriver «computational literary

studies» som en praksis litteraturanalytikere længe har være involveret i, og som en tilgang der kan sammenlignes med andre metoder indenfor faget. Bodes historie- og litteraturvidenskabelige pointe er, at vi må betragte de digitale læsninger som «practices of writing with writing that remain open and responsive to the contingency of what we do and might do differently» (2022, 554). Med de digitale tilgange er det med andre ord (fortsat) sådan, at vi må være bevidste om, hvilke begrænsninger og muligheder valg af metode og perspektiv og arkiv uundgåeligt lægger ned over det, der skrives om.

At sætte fokus på arkivet i litteraturforskningen er ikke først sket med den tiltagende digitalisering de seneste få år. Ifølge Margaret Cohen har litteraturvidenskabens «return to the archive» længe været udgjort af «a loose affiliation among critics who have come to the archive with questions as diverse as their informing theoretical paradigms» (2009, 52). Hvor de mange «great unreads» udgør deres egne udfordringer, forklarer Cohen, hvordan en «excavation of forgotten literary forms» kan forenes med et blik for litterære teksters æstetiske kvaliteter, og hun anviser veje til at finde repræsentative tekster, der kan være med til at karakterisere litterære former eller mønstre i arkivet (Ibid.). Denne undersøgelse har forslået at se et digitalt «return to the archive» som en anledning til også at brede fortællingen om litteraturhistorien ud og inkludere mindre typiske værker og mønstre. Med digitale værktøjer og tekstgenkendelse kan nye perspektiver, såsom nationalarkivers internationalt orienterede stedsbeskrivelser supplere den eksisterende forskning på en nyttig måde, hvis forskningen er opmærksom på ikke blot at reproducere tidligere tiders bias, men at brede vores verdensforståelse ud.

Taylor og Gregory (2022) peger som nævnt også på rejselitteratur og på anvendelsen af kvantitative metoder i stort digitalt korpus som en mulighed for at udfordre kanon. Revisionen af kanon er hyppigt diskuteret i litteratur om digitale metoder i det hele taget. Som en teknologi til at opdage andre aspekter af fortiden beskriver Layne-Worthey og Russell, at den digitale humaniora har en vigtig rolle at spille «in the 'technologies of recovery' [...] as a way to promote a more just society at large as it contributes positively to a truer and more equitable understanding of our diverse human cultures and histories» (2025, 5–6), lidt i stil med Cohens «return to the archive» men med digitale midler. At det skulle være et 'sandere' billede, der konstrueres ved at genskabe eller løfte overset materiale ud af arkiverne, virker imidlertid allerede som en sandhed med modifikationer – i stil med myten om at alt er inkluderet i arkivet, som i øvrigt er en forestilling Layne-Worthey og Russell selv kritiserer – mens muligheden og behovet for en bredere, «a more equitable understanding of our diverse human cultures and histories» i min optik er et vigtigt fortsat perspektiv.

En tilbagevenden til arkiverne har jeg her set som en mulighed for at udforske litterære stedsbeskrivelser hos et bredere udsnit af skribenter end de mest typisk kanoniserede 1800-talsforfattere. I betragtning af den massive dominans af litteratur af mænd i udlægninger af litteraturhistorien fra perioden generelt, er det interessant, at der også i arkiverne findes fle e gode internationale stedsbeskrivelser skrevet af kvinder.

Som mine litteraturgeografiske arkivundersøgelser viser, kan en tilbagevenden til arkivet med relativt simple og offentligt tilgængelige digitale midler være med til at fremhæve stedspektiver og tværkulturelt materiale, som traditionelt har været anset for mindre relevante i den nationale litteraturhistoriefortælling, såsom hvordan litteraturen i 1800-tallet forholdt sig til specifikke steder udenfor Norge og Europa. Mit fokus på Japan er naturligvis kun et blandt utrolig mange andre mulige internationale perspektiver i nationalarkiverne.

Med artiklens analyser har jeg argumenteret for, at Bassøes bog, *Erindringer fra Japan* er oversat og en historisk perle, fordi den er velskrevet og giver et mere facetteret billede end mange andre kilder i tiden. Forfatteren var blandt de første nordmænd til at bo i Japan og skrive en hel bog om landet på norsk. Det er en bog, der på relativt få sider immervæk giver en mere redigeret og erfaret stedsbeskrivelse end opslag i tidens geografibøger, aviser, magasiner eller mere subjektive rejsebeskrivelser, og som er en hel del mere humangeografisk nuanceret end meget andet skandinavisk Japan-litteratur i tiden.

Litteratur

- Alexander, Neal. 2024. «Senses of Place». In *The Routledge Handbook of Literature and Space*. Edited by Robert Tally. London and New York: Routledge.
- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities*. London and New York: Verso.
- Arvid, Jacobsen. 1903. *Japanere*. Kristiania: Olaf Norlis Forlag.
- Aston, W. G. 1899. *A History of Japanese Literature*. London: William Heinemann.
- Auestad, Reiko Abe, Magne Tørring og Ika Kaminka. 2018. *Knakketiknakk. Korte fortellinger fra Japan 1895–2012*. Oslo: Solum Bokvennen forlag.
- Bassøe, Dorthea. 1896. *Erindringer fra 4 Aars Ophold i Japan. Med 30 Billeder*. Parmann's Illustreret familielæsning LIII-LIV. Kristiania: P.T. Mallings Boghandels Forlag.
- . 1908. *Til kristne Kvinder i By og Bygd fra En af Dem. Smaaskrifter om Kirkens Ret og Frihed IX*. Ottende oplag. Christiania: Johansens og Nielsens Forlag.
- Beasley, William. G. 2018. *The Meiji Restoration*. Stanford, California: Stanford University Press.

- Birkeli, Fridtjov et al., red. 1965. «Anna Dorthea Bassøe» og «Anna Bassøe». *Norsk misjonsleksikon* I. Stavanger: Nomi Forlag Forlag.
- Bjørnson, Bjørnstjerne. 1904. *Dagbladet*. København og Kristiania: Gyldendal.
- Bock, Carl. 1885. *Orientaliske Eventyr*. Kristiania; P.T. Mallings Boghandels Forlag.
- Bode, Katherine. 2022. «Doing (Computational) Literary Studies». *New Literary History* 53(4): 531–558.
- Borggreen, Gunhild. 2024. *Begerets billeder. Visuel kultur i japanske træsnit*. København: Strandberg Publishing.
- Brandes, Georg. 1902. *Samlede Skrifter 1*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Bush, Christopher. 2013. «Modernism, Orientalism, and East Asia». In *A Handbook of Modernism Studies*. Edited by Jean-Michel Rabaté. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Bushell, Sally. 2020. *Reading and Mapping Fiction. Spatialising the Literary Text*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Børresen, Jacob. 1905. *Den russisk-japanske krig 2*. Kristiania: Det norske Aktieforslag.
- Casanova, Pascale. 2004. *World Republic of Letters*. Translated by M. B. DeBevoise. Boston: Harvard University Press.
- Chamberlain, B. H. 1880. *The Classical Poetry of the Japanese*. London: Trübner.
- Cohen, Margaret. 2009. «Narratology in the Archive of Literature». In *Representations* 108(1): 51–75.
- Coucheron-Aamot, William. 1893. *Fra den kinesiske Mur til Japans hellige Bjerg. Skildringer fra Kina og Japan samt Hjemreisen til Norge*. Kristiania: P.T. Mallings Boghandels Forlag.
- Cresswell, Tim. 2014. *Place. An Introduction*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Ekman, E.J. 1895. *Illustreret Missionshistorie*. Bergen: John Fredriksons Forlag.
- Endō Shūsaku. 2019. *Taushet*. Oversat af Magne Tørring. Oslo: Solum Bokvennen.
- . 1971. *Taus himmel*. Oversat af Erik Gunnes. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Engelstad, Irene, Jorunn Hareide, Irene Iversen, Torill Steinfeld og Janneken Øverland, red. 1988. *Norsk kvinnelitteraturhistorie 1: 1600–1900*. Viborg: Pax.
- Fastrup, Anne. 2022. «Orientalismer i tidlig moderne europæisk litteratur». Doktordiputas. København: Københavns Universitet.
- Finne, Gabriel. 1890. *Unge Syndere. Småfortællinger*. Christiania og København: Alb. Cammermeyers.
- Gluck, Carol. 1998. «The Invention of Edo». In *Mirror of Modernity. Invented Tra-*

- ditions of Japan*. Edited by Stephen Vlastos. Oakland, California: University of California Press.
- Grip, Johan Anton Wolf. 1884. *Rundt Jorden*. Kristiania: Mallingske Bogtrykkeri.
- Hearn, Lafcadio. 1894. *Glimpses of Unfamiliar Japan*. Boston & New York: Houghton Mifflin. The erside Press.
- . 1896. *Kokoro*. Boston & New York: Houghton Mifflin. The erside Press.
- Holst, Aagot. 1905. *Magnus Barfot og Stein. En beretning om to smågutter*. Kristiania: J.M. Stenersen & Co.s Forlag.
- Hones, Sheila. 2022. *Literary Geography*. London and New York: Routledge.
- Jacobsen, Arvid. 1903. *Japanerne*. Kristiania: Olaf Norlis Forlag.
- Jameson, Frederic. 1993. «In the Mirror of Alternative Modernities». Introduction to Karatani Kōjin: *Origins of Modern Japanese Literature*. Durham, North Carolina: Duke University Press
- Johnson, Osmun. 1890. *Johnsons Reise rundt Jorden*. Kristiania: P. T. Mallings Boghandels Forlag.
- Høy, Amalie og Niels. 1900. *Jorden rundt i 165 Dage*. Kristiania: Landsbladets Trykkeri.
- Kaminka, Ika. 2023. «Den japanske fiskarguten Urashima Tarō dreg til Noreg». *Mellom. Tidsskrift for omsett litteratur* 1: 28–47.
- Karatani Kōjin. 1993. *Origins of Modern Japanese Literature*. Translated by Brett de Bary. Durham, North Carolina: Duke University Press.
- Kielland, Alexander. 1884. *Fortuna*. Visby: Gotlands Allehandas Tryckeri.
- Lefebvre, Henri. 1992. *The Production of Space*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Lassen, Albert. 1834. *Lærebog i den almindelige Historie*. Hviid.
- Lundeby, Arne. 1961. «Norges første Japan-missionær Anna Dorthea Bassøe». *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* 15(1): 37–44.
- Malvik, Anders Skare, Frode Lerum Boasson, og Knut Ove Eliassen. 2024. «Den digitale litteraturarven og myten om 'alt'». I *Nytt norsk tidsskrift* 41(3–4): 246–256.
- Massey, Doreen. 1991. «A Global Sense Of Place». In *Marxism Today* (June): 24–29.
- . 1994. *Space, Place, and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Mihálka, Réka. 2010. «Japonism and Modernism. Ezra Pound and his Era». Doctoral Dissertation, Budapest: Eötvös Loránd University.
- Mitford, Algernon. B. 1891. *Tales of Old Japan*. 2. edition. Macmillan & Co. <https://doi.org/10.5479/sla.860670.39088016771149>

- Mufti, Aamir. 2018. *Forget English! Orientalisms and World Literatures*. Boston: Harvard University Press.
- Munch, Anna. 1897. *To mennesker*. Kristiania: Biglers forlag.
- Münter, Johanne. 2021(1905). *Minder fra Japan*. København: Lindhardt og Ringhof.
- . 2021(1900). *Fra morgenrødens rige. Fortællinger fra Japan*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Nagashima, Yoichi. 2012. *De dansk-japanske kulturelle forbindelser 1873–1903*. København: Museum Tusculanum.
- . 2003. *De dansk-japanske kulturelle forbindelser 1600–1873*. København: Museum Tusculanum.
- Natsume Sōseki. 2010a. *Kokoro*. Translated by Meredith McKinney. London: Penguin Classics.
- . 2010b. *Theory of Literature, and Other Critical Writings*. Translated by Michael K. Bourdaghs and Atsuko Ueda. New York: Columbia University Press.
- . 2002. *Inside my Glass Doors*. Translated by Sammy I. Tsunematsu. Boston, Rutland, Vermont, and Tokyo: Tuttle.
- Nordenskiöld, A.E. 1881. *Vegas Reise omkring Asia og Europa II*. Oversat af B. Geelmuyden. Kristiania: P. T. Mallings Boghandels Forlag.
- Nørregaard, B.W. 1905. *Port Arthurs Beleiring*. Oslo: Aschehoug og Co.
- Oxfeldt, Elisabeth. 2005. *Nordic Orientalism*. København: Museum Tusculanum Press.
- Piatti, Barbara. 2017. «Literary Cartography. Mapping as Method». In *Literature and Cartography: Theories, Histories, Genres*. Edited by Anders Engberg-Pedersen. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Rasmussen, Vilhelm. 1903. *Japan*. København: Det Nordiske Forlag. Ernst Bojesen.
- Rogers, Alisdair, Noel Castree, and Rob Kitchin. 2013. *A Dictionary of Human Geography*. Oxford: Oxford University Press.
- Reusch, Hans. 1895. *Ei liti landkunna elder geografi*. Kristiania: A. W. Brøgers Bokprenting.
- Russell, Isabel Galina, and Glen Layne-Worthey, eds. 2025. *The Routledge Companion to Libraries, Archives, and the Digital Humanities*. London and New York: Routledge.
- Said, Edward. 2003 (1978). *Orientalism*. London: Penguin.
- Skram, Amalie. 1892. *Forraadt*. Kjøbenhavn: Schubothes Boghandel.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 2008. *Other Asias*. Hoboken, New Jersey: Wiley-

- Blackwell. Sundnes, Hans Morten. 2016. *Copeland: ølbryggeren ved verdens ende*. Tvedestrand: Bokbyen Forlag.
- Svane, Marie-Louise. 2024. *Orienten som horisont – i europæisk litteratur gennem det 19. århundrede*. København: Multivers.
- Tanizaki Junichirō. 2024. *Til skyggernes pris*. Oversat af Mette Holm. København: Korridor.
- Taylor, Joanna, and Ian N. Gregory. 2022. *Deep Mapping the Literary Lake District*. Bucknell University Press.
- Tsubouchi Shōyō. 1983 (1885). *The Essence of the Novel*. Translated by Nanette Twine. Brisbane: University of Queensland.
- Urville, Dumont de, red. 1851. *Malerisk Reise omkring Jorden 7*. Oversat af Fr. Schaldemose. Kristiania: Bog- og Papirhandler S. Steen og Sønns Forlag.
- Urwick, W. 1881. *Skildringer fra en Reise rundt Jorden*. Fra det engelske. (Oversætter ukendt). Kristiania: Lutherstiftelsen.
- Utheim, John. 1878. *Fra fremmede Lande*. Kristiania: Selskabet for Folkeoplysningens fremme.
- Vilslev, Annette Thorsen. 2025. «Japanske fortællinger i det norske 1800-talsarkiv». I *Nordisk tidsskrift for oversettelses- og tolkeforskning* 1(2): 71–90.
- Vyslavcev, A.V. 1863. *Japans Hovedstad og Japaneserne*. Oversat af W. Carstensen. Fr. Woldikes forlagsboghandel.
- Weisberg, Gabriel, red. 2016. *Japanomania i Norden 1875–1918*. Nasjonalmuseet.
- Widt, Birger. 1905. *Togos tapre udlænding*. Kristiania: Aschehoug og Co.
- . 1904. *Marskalk Yamagatas Ring: Fortælling fra Krigen*. Kristiania: Det norske aktieforlag.
- Wilkens, Matthew. 2021. «‘Too Isolated, Too Insular’: American Literature and the World». In *Journal of Cultural Analytics* 6: 52–84.
- Desuden:
- Dette skrev kvinder*. 1984. Oslo: Utarbeidet ved Statens bibliotekshøgskole.
- «Skilling-Magazin: til Udbredelse af almenyttige Kundskaber», 1862, no. 8 fra 12te juli.
- Utsyn* 36–37. 1961. Oslo: Grøndahl og Sønns Bogtrykkeri.